

Skutočný príbeh

MOTÝL

*Červenovláska
z Osviencimu*

NECHAMA BIRNBAUM

Červenovláska
z Osvienčimu

*Červenovláska
z Osvienčimu*

NECHAMA BIRNBAUM

VYDAVATELSTVO MOTÝL

THE REDHEAD OF AUSCHWITZ

Nechama Birnbaum © 2021. First published in 2021 by Amsterdam Publishers
All rights reserved.

Translation © Jana Nagypálová 2022

Slovak edition © Vydavateľstvo Motýľ 2022

Cover photo © Shutterstock/dimid_86, Juliano Galvao Gomes

Cover design by Zuzana Ondrovičová

www.vydavatelstvomotyl.sk

Tlač: TBB, a. s., Banská Bystrica

ISBN: 978-80-8164-297-5

*Túto knihu venujem svojej mame, ktorá je tiež
červenovláska a tá najodvážnejšia žena, akú poznám.
Takisto ju venujem svojim dcéram (ktoré sú dušou
červenovlásky), tým najlepším, čo ma v živote postretlo.*

*... (Dávid) bol ryšavý,
mal bystré oči a príjemný vzhľad...*

*1. kniha Samuelova, 16. kapitola, časť z 12. verša
„Neumriem, budem žiť,“ hovorí žalm a pokračuje,
„a vyrozprávam skutky Hospodina.“
Niekedy je samo vzdorovanie smrti a trvanie
na posvätnosti života prácou Boha.“*

Rabín lord Jonathan Sacks

1. ČASŤ

1

KRASNA, 10. MÁJ 1944

Prečo majú hovoriť pohania:

„Kdeže je ich Boh?“

Náš Boh je na nebesiach,

všetko robí

podľa svojej vôle.

Žalm 115, 2. a 3. verš

Bubnovanie sa má stať tým zvukom, ktorý zmení môj život od základov. Keď sa však ozve po prvý raz, sotva ten zvuk registrujem. Tlmene duní v diaľke, tvorí pozadie k príbehu, ktorý sa mi odohráva v hlave. Viem, že nechávam svoju myseľ blúdiť, a oddávam sa pôžitku zo slobody, že všetko nechávam ísť. Vedľa mňa špláchoce potôčik, bzučia vážky a veľké listy smutných vrb tancujú vo vánku. To všetko vytvára jemný orchester zvukov, ktoré ma kolíšu vo svete, kde na ničom nezáleží a kde je všetko v poriadku. No potom, „Bum!“ Znova tie zvuky. Tentoraz ich vnímam. Bubny? Prečo niekto búcha na bubny uprostred dňa?

Otáčam sa vpravo za zvukom a vidím pochodovať dvoch maďarských vojakov. Jeden má na krku na šnúre

zavesený bubon, celkom ako náhrdelník, a rázne naň udiera. Druhý nesie v jednej ruke trúbku a v druhej megafón.

„Všetci židia na Hlavné námestie!“ kričí. „Pozor, pozor! Všetci židia na Hlavné námestie!“

Zasa tí Maďari. Vždy sa snažia mať naše malé mesto pod kontrolou, aby nám dokázali, že naň majú právo. Nemajú. Moja dedina, Krasna, je na hranici medzi Maďarskom a Rumunskom a tieto dve krajiny o nás bojujú ako batolaťá o hračku. Aj ja by som bojovala o svoju dedinu. Je nádherná. Zubaté hory lemujú horizont ako obrovské pevnosti a potôčik nás obkolesuje rovnako ako vodná priekopa hrad. Pomysleli by ste si, že nás tak ochráni, ale Maďari nás pred štyrmi rokmi dostali do svojich špinavých paprč. Odvtedy sa veci trochu zmenili, no už sme si zvykli.

Na Hlavnom námestí sa mocú tucty ľudí. Vyzerá to tu ako vo sviatočný večer, no namiesto toho, aby ľudia nakupovali v malých stánkoch, hrčia sa okolo pódia, ktoré stojí pred kostolom. Na malom javisku stojí žandár a drží megafón.

„Všetci židia, pozor! Všetci židia, pozor!“ Kričí do megafónu. Je tu takmer celé mesto, nielen židia. V rohu vidím svoju mladšiu sestru Leu a jej priateľov. Vidím svojho brata Jechezkeľa s pár priateľmi z ješivy*. Zahliadnem aj najlepšiu priateľku svojej mamy, Kokiš Emmu, mamu však nevidím.

„Povedal som pozor!“ reve žandár.

Hurhaj stíchnu.

„Všetci židia musia ísť domov a pobaliť si tašku. Do kufra si dajte len oblečenie a jedlo. Všetky cennosti si

* Ješiva je ortodoxná židovská škola, ktorú zvyčajne navštevujú len chlapci (pozn. aut.).

musíte nechať doma.“ Usmieva sa. „Všetky vaše cennosti musia byť vyložené, aby sme ich videli. Ak to tak nebude, nechcete vedieť, aké to bude mať následky. Chodte domov a pobalte sa. Pripravte sa na skorý odchod. Mali by ste začať teraz. Je vo vašom záujme, aby ste boli pripravení.“ Skladá megafón a zostupuje z pódia. Na námestí sa opäť ozýva hluk, teraz však má v sebe zmätený podtón. Sťažka preglgnem, pretože hore krkom mi stúpa nutkanie na vracanie.

Kráčam domov a keď vstupujem na náš dvor, pridáva sa ku mne Lea. V obavách dvíha obočie a v jej tmavých očiach je strach. Lea má sedemnášť rokov, je presne o sedemnášť mesiacov mladšia než ja a aspoň sedemnášťkrát múdrejšia než ja.

„Čo to malo znamenať?“ pýta sa ma, kým kráčame cez dvor.

„Neviem. Som z toho veľmi nervózna.“

Vchádzame do nášho bytu. Je tam mama a drží hrniec, ktorý musela doniesť z vonkajšieho sporáka. „Kde ste boli? Z čoho si nervózna?“

„Nepočula si bubny, mama?“ pýta sa Lea. „Všetkých židov zvolali na Hlavné námestie. Žandár povedal, že si máme pobaliť do tašiek všetko, čo máme, a že naše cennosti musíme dať žandárom, ktorí budú robiť obchôdzky.“

„Bolo tam celé mesto!“ hovorí Jechezkel, zatiaľ čo na rohožke dupe nohami a oprašuje si ramená, skôr než vojde dnu. Vo svojich trinástich sa začína meniť na muža, stále je však ešte z veľkej časti aj chlapec.

„Nič nepočujem, pretože tá pec stále hučí. Upekla som nám chlieb. Zdá sa, že ho budem musieť pobaliť.“

„Čo si myslíš, že od nás chcú?“ pýtam sa.

„Neviem,“ vraví mama. „Nemôže to byť nič dobrého.“

Lea, Jechezkel a ja sa s ohromenými výrazmi dívame jeden na druhého. Mama zrazu bez slova kráča ku skrini v chodbe a z vrchnej police skladá kufor. Vyberá zo skrine šaty, ktoré tam visia, a ukladá ich na stôl. Počuť zlovestné údery, to vojak bubnuje kdesi v diaľke, a my sa zrazu rýchlo pohybujeme v ich rytme.

„Dajte si na seba to lepšie oblečenie,“ vraví mama. „Mali by sme byť pekne oblečení, nech už ideme kamkoľvek. Och, a dajte si svetre.“ Zo skrine nám podáva ostatné oblečenie. Lea a ja ho svedomito vršíme na stôl, potom ho skladáme a dávame do kufra. Všimla som si, že sa mi trasú ruky. Je to čudné, baliť sa a nevedieť, kam ideme. Ešte pred hodinou sme nešli nikam.

„Mama, tvoj zásnubný prsteň!“ hovorím. Je to jediná cenná vec, ktorú máme. Môj otec jej ho kúpil, keď ju žiadal o ruku, a aj keď je už trinásť rokov mŕtvy, viem, že mama sa naň díva každý jeden deň. Nedokážem si predstaviť, že by mama nechala jedínú vec, ktorá nám po otcovi zostala, Maďarom.

„Môj prsteň?“ pýta sa mama a pozerá sa na ruku. „Nemali na mysli to, že sa musím vzdať svojho zásnubného prsteňa, však?“

„Myslím si, že mali,“ hovorí Lea. „Povedali: ‚Nechcíte vedieť, aké to bude mať následky, ak to neurobíte.‘“ Hovorí tichým hlasom.

Mama doširoka otvára oči. Sťažka preglága.

„To že povedali?“ pýta sa.

Zrazu ma zaplavuje hnev. Maďari pripravili moju mamu o prácu aj dom, no teraz jej nevezmú niečo také dôležité ako toto.

„Rýchlo mi ho daj,“ vravím a natrčam ruku. „Všijem ho do vypchávkovej vo svojom svetri.“

Mama si sťahuje prsteň z ruky a podáva mi ho. Beriem ho a sadám si za šijací stroj. Kým sa chystám skryť našu jediná cennosť do svojho oblečenia, všetko sa zdá nereálne. Mama mi vždy hovorila, aby som pracovala rýchlejšie ako Lea. A teraz, pod tlakom, pracujem presne tak rýchlo a efektívne ako moja sestra. Páram prieramok, strkám prsteň dnu do vypchávkovej a zašívam ho. Moje stehy sú perfektné, teraz sa však mama nedíva. Nervózne chodí po miestnosti a naše veci precízne ukladá do kufra: múku z police, kôpku malých uteráčikov a plachty z našich postelí. Všetko v ňom pekne do seba zapadá.

„Chodte sa obliecť,“ vraví a podáva nám oblečenie. „Dajte mi to, čo máte na sebe, aby som to mohla pobaliť.“

Moje šaty majú farbu námorníckej modrej a prírodnej bielej. Sú ušité z toho najlepšieho plátna, ktoré mama objednala z Anglicka. Široké záhyby sú ostré ako žiletky, pretože som ich vyžehlila priam dokonalo. Moja sestra môže byť v našej rodine talentovaná krajčírka, ja však dokážem žehliť tak dôkladne, že sklady na našich šatách by dokázali rozrezať kožu.

Šaty si natáhum popod sukňu a keď ich mám rozprestreté okolo seba, vyzliekam si ju. Potom si ich ťahám popod blúzku a zapínam si gombíky. Blúzku si napokon vyzliekam. Spolu s Leou dávame svoje šaty mame a dívame sa, ako ich skladá a ukladá do kufra.

„Dajte si na seba svetre,“ vraví nám a ukazuje na ne. Potom prstami bubnuje po drevenom stole.

Srdce mi bije o preteky, ako keby sa mi snažilo vyskočiť von z hrude. Na pleciah si veším rozopnutý sveter. Prsteň,

ukrytý v pravej vypchávkke, ako keby vážil pol tony*. Spod pazúch sa mi rinie pot. „Mama,“ hovorím, „ten prsteň si nemôžem nechať pri sebe.“

„Daj ho von, mamale**.“ Nedíva sa na mňa. Hlasnejšie bubnuje prstami po stole.

Sťahujem si sveter a jedným skokom som opäť pri šijacom stroji. Páram prieramok a vyťahujem prsteň. Bez slova kráčam k vonkajšej latríne. Slnko svieti na diamant, z ktorého sa stáva žiarivá dúha. Otváram dvere na latríne a mamin diamantový prsteň, aj s trblietavou dúhou, z celej sily hádžem do diery. Ak ho nemôže mať mama, nemôžu ho mať ani Maďari.

Neviem, kde sa vo mne vzala sila, aby som to urobila. Keď však idem naspäť dnu a sadám si vedľa mamy, Ley a Jechezkela, cítim podivný pokoj. Čakáme.

Dvere sa surovo otvárajú a dnu pochodujú dvaja žandári s pripravenými puškami. Nikdy predtým na mňa žiadna puška nemierila. Dívam sa do malej dutej diery v hlavni a na nahnevanú tvár žandára, ktorý je za ňou. Túto raziu cítim až v žalúdku.

„Choďte von! Berte si kufor!“

Mama vstáva, berie náš kufor a ja ako vo sne sledujem, ako ho vlečie von dverami. Vojaci kráčajú po našom domove a pozerajú sa pod posteľ a pod stôl.

„V tejto potkanej nore nie je nič cenné. Fyzickú prehliadku spravíme aj tak. Možno niečo ukrývajú,“ navzájom si podávajú hlásenie. „Von! Zmiznite von!“ hovoria nám.

* Autorka hovorí o 1 000 librách, čo je takmer 454 kg (pozn. prekl.).

** Láskyplný jidiš výraz, ktorý znamená „malá mama“ (pozn. aut.). Jidiš je jazyk východoeurópskych židov (pozn. prekl.).

Spolu so súrodencami sa tuckám von dverami. Dve židovské rodiny, s ktorými máme spoločný dvor, Rosenbergovci a Brachovci, sú už tam. Niekoľko mužov a žien vyšlo von, aby sa prizerali. Jedna si od nás včera požičala vajcia a ďalšej som minulý týždeň opatrovala deti. Teraz však vidím, že sa usmievajú, zatiaľ čo nás vojak popoháňa puškou. Cítim sa dezorientovaná a celkom zahanbená.

„Dobre, teraz sa spolu postavte sem!“ hovorí nám vojak. Pána Rosenberga tlačí puškou a ten sa zatacká dopredu. „Podte hneď sem!“ žandár kývne na Leu, mamu a mňa. „Postavte sa sem!“

Robíme, čo nám káže. Pred hlavnou puškou, ktorá nám civie do tváre, nemáme veľmi na výber. Pán a pani Rosenbergovci stoja vedľa seba. Ich deti ich rýchlo obklučujú.

„Dobre počúvajte!“ hovorí žandár, ktorý postrkoval pána Rosenberga. „Musíme sa uistiť, že pri sebe nemáte žiadne zbrane. To by bolo od nás hlúpe a my hlúpi nie sme. Niekoľkých z vás prezrieme, či nie ste ozbrojení.“ Kráča k pánovi Brachovi, ktorý pred sebou otrča ruky, aby ukázal, že sú prázdne. „Och, o teba strach nemám, ty krpatý žid,“ hovorí žandár. „To dámy musím skontrolovať.“

Niektorí z chlapcov, ktorí sa prizerajú, sa začínajú smiať. Žandár sa zvrtnie k nim. „Musíme prezrieť tieto fajnové dámy, aby sme zistili, či niečo neukrývajú, všakže?“

„To teda hej!“ kričí akýsi chlapec.

Žandár dáva ruku na plece jedného dievčaťa od Brachovcov. Volá sa Lutchie. Pod jeho zovretím sa strasie.

„Poď sem, mladá dáma,“ hovorí jej. „Musíme sa uistiť, že pri sebe nemáš žiadne zbrane.“ Ťahá ju nabok. Potom zdrapí jej sestru Miriam a aj ju vlečie bokom. Následne vlečie krížom cez dvor aj Rosenbergových dvojčatá, Suri

a Idy, a napokon sa vracia po Leu, mamu a mňa. „Prehľadáme vás hneď teraz,“ vraví žandár, ktorý stojí najbližšie pri dvojčatách. „Je vo vašom záujme, aby ste pri sebe nemali žiadne zbrane, alebo ešte horšie, pušky!“ Vtom sa skupina, ktorá sa nečinne prizerá, začína smiať. Ukryť pušku by pre nás bolo také ľahké, ako ukryť malé teľa, a oni to dobre vedia.

„Toto nemôžete,“ ozýva sa pán Rosenberg.

Žandár sa zrazu zvrtné. „Nie? Nemôžem? Sleduj ma!“ Potom sa otáča naspäť k ženám. „Dajte si dole oblečenie, mladé dámy!“ Žiadna sa ani nehne. „Povedal som hneď!“ Susedia, ktorí nás sledujú, sa trochu viac natisnú jeden k druhému.

Som ako zamrznutá. Nemôžem uveriť, že sa mi toto deje. Cítim sa, ako keby som sa cez zahmlené okno dívala na javisko. Nikdy som nebola pred nikým nahá. Nikdy. Lea a ja sme sa dokonca pred sebou ani neprezliekali, hoci sme po celý život mali spoločnú izbu a aj posteľ. Aj v našom jednoizbovom byte sme vždy podvedome vedeli, ako sa obliecť v súkromí. Dvor sa okolo mňa krúti ako krdel' vrán. Mihá sa a krúži. Počujem smiech, výkriky a plačúce dieťa. Vidím tvrdé oblé ústie pušky, ktorú drží žandár, stojaci hneď pri mne. Ako v sne si rozopínam gombíky na šatách. Keď sa mi vzduch dotkne pokožky, mám pocit, ako keby ma niekto ponáral do ľadovej studne. V pozadí počujem ešte väčší smiech, jediné, na čo však dokážem myslieť, je moja ruka. Nahá a odhalená. Nešikovne zápasím s gombíkmi. Keď mi šaty padajú z tela dole a zostávajú na zemi, zalieva ma obrovská hanba. Robím krok vpred. Okolo pása mám omotaný flanelový šál. Už od malého dievčatka trpím nesmiernymi žalúdočnými kŕčmi, po

ktorých mi je zle a som slabá. Šál je jediná vec, ktorá mi pomáha, takže sa doň vždy balím ešte skôr, než sa oblečiem. Pomaly si ho odmotávam.

„Pohni si!“ kričí niekto zozadu a niekoľko chlapcov sa začne smiať a vrieska: „Pohni si, židovka jedna!“

„Nepočula si? Povedali sme, aby si sa ponáhľala!“ Žandárova puška je pri mojom boku.

Myknem sa a rýchlo si sťahujem spodnú bielizeň. Trasiem sa.

„Pozrite sa na to! Všetky židovské dámy sú nahé. Och, pozrite sa na ne!“

„Nikdy som si nemyslel, že by som mohol mať také šťastie, aby som sa prizrel všetkým židovským paničkám.“

„Cha, pozri sa na ne teraz!“

Hlasy z davu silnejú a mne horí tvár. Vzduch ma na nahej pokožke štípe. Zrak mám prikľncovaný k zemi.

Jeden žandár prichádza ku mne a položí svoje ruky na moje telo. Dvíha mi paže a kontroluje mi podpazušie. Prstami prechádza dole mojím telom a ide mi aj poza uši. Kútikom oka vidím, že sa uškŕňa, a do očí sa mi nahrnú slzy. Mám ich na krajíčku, ale nepadne ani jedna.

„Červenovláska je čistá,“ zakričí. „Nie je na nej nič nebezpečné.“ Prechádza k ďalšej žene v rade. Počujem ešte viac smiechu. Moje telo je ako na podnose. Už viac nie je moje.

Keď je konečne po prehliadke, smieme sa znova obliecť. Dávam si na seba svoje krásne vyžehlené šaty, ktoré sú však teraz pokrkvané a špinavé.

„Nasledujte nás! Kráčajte v rade!“ prikazuje najtučnejší z vojakov.

„Zbohom!“ so smiechom za nami z dvora kričí chlap, zatiaľ čo my kráčame preč.

V rade ideme za Rosenbergovcami a Brachovcami a za nami kráčajú vojaci. Niečo mi hovorí, aby som nešla, aby som ich nenasledovala – aby som zostala presne tam, kde som. Nohy sa mi však aj napriek protestom mysle hýbu a ja si uvedomujem, že nemám na výber. O možnosť výberu som prišla spolu so šatami. Teraz je v rukách vojakov, ktorí sa nás dotkli.

Vedú nás na Hlavné námestie. Keď tam prichádzame, zbadám zelené bričky. Sú z popraskaného dreva a zapriahli do nich staré kone. Sú tu všetci židia z mesta, spolu s davom zvedavcov. Žandári hrnú našich priateľov a susedov do bričiek a ponad hlavy im hádžu kufre. Kufre a ľudia sa vršia čoraz vyššie a vyššie. Všetci na nás civejú, ako keby sme boli z cirkusu, a k chaosu prispievajú výsmechom a rehotom. Potom si všimnem, že niektorí z divákov plačú. Vidím Kokiš Emmu, má červenú tvár a dolu lícami sa jej rinú slzy. Jej manžel ju drží za plece.

„Pozrite sa, čo sa deje so židmi. Teraz nevyzerajú príliš hrdo, čo?“ skríkne ktorýsi muž z davu.

Vojaci nás tisnú bližšie k bričke.

„Cha! Pozrite sa na toho chlapa, ktorý sedí na svojom kufri. Niečo v ňom skrýva! Len nech mi to pekne dá,“ vraví ďalší hlas.

„Židia sa konečne naučia, ako sa majú deliť!“ kričí ktosi a za tým nasleduje smiech.

Som pri bričkách a sledujem, ako sa ľudia štvorajú hore a snažia sa pod seba napchať kufre, aby si na ne mohli sadnúť.

„Pozrite sa, čo spravili tým židom! Pozrite sa, čo spravili tým židom!“ vraví jedna pani. Hlas má plný údivu, ale i škodoradosti.

Posledný raz sa obzerám a nastupujem do bričky. Na tomto mieste som zdravila kráľa spolu so všetkými obyvateľmi nášho mesta. Dovidím na budovu školy, kde som sa učila, hrala a kde som tancovala. Nikoho nikdy nezaujímalo, že som židovka. Presne na tomto námestí som strávila svoje detstvo, stretávala som sa tu s priateľmi a nakupovala som pre mamu. Vždy to bol môj domov, ale v momente sa zmenil na niečo iné. Na niečo, čo vôbec nespoznávam.

„Hýbte sa, hýbte sa!“ Žandár ma zbraňou drsne poháňa k najbližšej bričke. Ako sa posúvam dopredu, zrazu si na čosi spomeniem a zvrtnem sa k mame. „Zabudla som zamknúť dvere!“

Žandár sa mi vysmieva priamo do tváre. Cítim jeho dych. Smrdí po mäse a cigaretách. „Neboj sa, zlatičko,“ vraví. „Teraz nemáš žiaden dôvod zamykať vaše vchodové dvere.“ Strká mamu do bričky a tá si skoro vyvrtnie členky. Jechezkel jej hádže kufor. Nejakto sa jej podarilo nájsť preň miesto medzi dvomi ľuďmi, ktorí nastúpili pred ňou. Leziem hore práve vo chvíli, keď sa mama zrúti na kufor. Vyzerá, že ide odpadnúť. Potom za nami vylezie Jechezkel a napokon aj Lea.

„Čo sa to deje?“ pýta sa mamy. Vpíja sa jej pohľadom do očí a zúfalo sa tam snaží nájsť odpoveď.

„Vojna nás skutočne dostihla,“ hovorí mama a potriasa hlavou. „Pravdepodobne nás berú pracovať. Budeme pracovať a potom, keď bude po vojne, vrátíme sa domov.“

Počujem, čo hovorí, nedáva to však žiaden zmysel.

Jechezkel prikyvuje. Nad hlavou drží čísi kufor.

Povoz sa rozkolíše a my vyrážame, pomaly sa vzdávajúc z námestia.